

НАПРЯМ 3. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ БУДІВНИЦТВО В УМОВАХ ВІЙНИ: ПОШУКИ ОПТИМАЛЬНИХ МОДЕЛЕЙ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-298-5-108>

СУЧАСНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОВОЄННОЇ ВІДБУДОВИ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Крусян Анжеліка Романівна

*доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник
Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України
м. Київ, Україна*

Конституціоналізм відноситься до тих політико-правових явищ, значущість яких не тільки не знижується, але, навпаки, підвищується в найбільш складних умовах життєдіяльності держави та суспільства. Адже конституціоналізм є універсальним носієм теоретичної енергії сучасного конституційного права, прогресивною основою конституційної практики, основним критерієм конституційності діяльності органів публічної влади та інших суб'єктів права, а також методологічним підґрунтям розвитку вітчизняної конституціоналістики.

Науково-практична парадигма конституціоналізму характеризується наявністю незмінних системних характеристик (констант науково-практичної парадигми конституціоналізму), що не можуть бути змінені за будь-яких екстремальних умов (у тому числі й умов воєнного часу), до яких слід віднести такі, як функціональна цілеспрямованість, мета та принципи системи конституціоналізму⁸.

Систему конституціоналізму цілеспрямовано на обмеження (самообмеження) публічної влади на користь громадянського суспільства, прав, свобод та інтересів людини і громадянина для досягнення (визнання, забезпечення та захисту) конституційно-правової свободи людини – мети конституціоналізму.

Для забезпечення цієї кінцевої цілі (константи парадигми конституціоналізму) система конституціоналізму має ґрунтуватися на

⁸ Більш док. див.: Крусян А.Р. (2022, червень). Сучасний український конституціоналізм в умовах воєнного стану. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління: електронне наукове видання: збірник. № 3 (21)*. Київ: Видавництво Ліра-К, 2022. С. 12-22.

відповідних принципів, які теж слід відзначити як константи його сучасної парадигми та які кореспондують європейським цінностям, що відображені у ст. 2 Лісабонського договору (Консолідованої версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу), а саме – це повага людської гідності, свобода, демократія, рівність, верховенство права та повага прав людини, включаючи повагу до прав меншин. Ці європейські цінності визначають принципи сучасного українського конституціоналізму, основними з яких є: принцип верховенства права, принцип пріоритету прав і свобод людини, принцип конституційного демократизму.

Водночас реалії воєнного стану, широкомасштабна війна РФ проти України обумовлюють наявність та об'єктивну необхідність змін у сучасній парадигмі українського конституціоналізму для забезпечення його мети та утвердження визначених принципів.

Перш за все, слід відзначити, що в умовах воєнного стану змінюється нормативна основа сучасного українського конституціоналізму – чинне конституційне законодавство, при незмінності Конституції України, яка відповідно до ч. 2 ст. 157 Конституції України не може бути змінена в умовах воєнного або надзвичайного стану. Так, під час війни поряд з Конституцією України та іншими постійними нормативно-правовими актами починають діяти також надзвичайні (тимчасові) та інші нормативно-правові акти, що регулюють суспільні відносини безпосередньо під час воєнного стану та спрямовані, перш за все, на правове забезпечення оборони, національної безпеки, всіх сфер життєдіяльності держави та суспільства в надзвичайних умовах війни. При цьому, слід відзначити активізацію законотворчої діяльності Верховної Ради України за попередній, воєнний 2022 рік⁹ та погодитися з висновком про її достатню ефективність¹⁰.

В умовах воєнного стану змінюється і функціональний механізм сучасного українського конституціоналізму, що обумовлено загрозами збройної агресії, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності. Зокрема, зміни відбуваються у системі органів публічної влади, а саме: трансформація конституційно визначеної системи місцевих органів виконавчої влади у військові державні адміністрації; посилення централізації у системі виконавчої влади та необхідність поєднання централізації та децентралізації в умовах воєнного стану; набуття додаткових повноважень та зміна алгоритму реалізації функцій місцевих органів публічної (виконавчої та

⁹ Парламентські підсумки 2022 року. (2023, лютий). *Прес-служба Апарату Верховної Ради України*. URL: <https://www.rada.gov.ua/news>.

¹⁰ Сміян Н. (2023, лютий 24). Законотворчість в умовах воєнного стану. *Голос України*. URL: <http://www.golos.com.ua/article/368628>.

самоврядної) влади, за якого пріоритетними стають функції, обумовлені воєнним станом та викликами у сфері національної безпеки і оборони.

В умовах війни змінюється і конституційно-правовий статус людини і громадянина, зокрема, перш за все через тимчасове обмеження прав і свобод людини і громадянина, при визначенні переліку основоположних (конституційних) прав і свобод людини, що не можуть бути обмежені відповідно до ч. 2 ст. 64 Конституції України. Враховуючи, що людина (її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека) у системі конституціоналізму посідає центральне місце, а утвердження її конституційно-правової свободи визначає мету, принципи, зміст та функціональний механізм конституціоналізму, важливого значення набуває забезпечення та захист прав і свобод людини за будь-яких обставин та особливо в екстремальних умовах воєнного стану, що, у свою чергу, обумовлює застосування надзвичайних організаційно-правових засобів для забезпечення, захисту та охорони прав людини в умовах війни¹¹.

Одним з елементів змісту конституціоналізму є конституційна правосвідомість – ідеологічна складова сучасної парадигми українського конституціоналізму. В умовах російсько-української війни вона набуває особливого значення та потребує змістовного оновлення у бік підвищення значущості національної ідеї, національної ідентичності, національної культури та мови українців з тим, щоб подолати прояви рашизму як ідеології та практики сучасного нацизму, протистояти їх викликам та утвердити українську національну стійкість. Тому слід підтримати законодавче визначення основних засад (мети, завдань, принципів, напрямів, особливостей) формування та реалізації державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності як складової забезпечення національної безпеки України¹².

Таким чином, сучасні умови війни детермінують проблематику змін у практичній парадигмі українського конституціоналізму, що потребують відповідного наукового дослідження з тим, щоб забезпечити ефективний загальнонаціональний супротив агресії РФ проти України, забезпечити функціонування системи конституціоналізму на основі визначених констант його науково-практичної парадигми та визначити тенденції конституціоналізму в умовах повоєнної відбудови України. Адже вже сьогодні ми маємо визначати стратегію повоєнної відбудови нашої

¹¹ Див.: Скрипнюк О.В. (2022). Конституційно-правовий механізм реалізації та захисту прав і свобод людини в умовах війни: світовий досвід та Україна. *Правова держава*. Вип. 33. С. 11-20.

¹² Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України від 13 грудня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws>

держави, тому слід підтримати План відновлення України¹³, який передбачений на десять років та охоплює такі важливі сфери, як: зміцнення інституційної спроможності; цифровізація держави; зміцнення безпеки та оборони; інтеграція до ЄС; відновлення чистого та захищеного середовища; енергетична незалежність та зелений курс; поліпшення бізнес-середовища; забезпечення конкурентного доступу до капіталу; забезпечення макрофінансової стабільності; розвиток секторів економіки з доданою вартістю; розширення та інтеграція логістики з ЄС; відновлення та модернізація житла та інфраструктури регіонів; відновлення та модернізація соціальної інфраструктури; модернізація системи охорони здоров'я; забезпечення ефективної соціальної політики та ін.

Всі ці напрямки відновлення України визначають тенденції розвитку українського конституціоналізму, а саме тенденції: цифровізації, екологізації, економізації, соціалізації, гуманізації, конституціоналізації та європейської гармонізації. Зазначені тенденції мають практичну спрямованість та потребують відповідного науково-доктринального супроводження.

Слід відмітити, що за останні роки розвиток наукової парадигми конституціоналізму виявляється: в дослідженні проблематики конституціоналізму у контексті сучасних аспектів глобалізації конституційного права¹⁴; в доктринальній концептуалізації моделей конституціоналізму, зокрема, таких, як американська, англійська та європейська¹⁵; в обґрунтуванні наявності транснаціонального (глобального) конституціоналізму¹⁶; виокремленні різноманітних видів конституціоналізму за найбільш актуальними сферами розвитку сучасного

¹³ План відновлення України. (2022). *Відновлення України*. URL: <https://recovery.gov.ua>

¹⁴ Савчин М.В. (2020). Сучасні тенденції конституціоналізму у контексті глобалізації та правового плюралізму. Видавничий дім «Гельветика», 648 с.

¹⁵ Бориславська О.М. (2018). Європейська модель конституціоналізму: системно-аксіологічний аналіз: монографія. Харків: Право, 384 с.

¹⁶ Шамрай В. (2018). Транснаціональний (глобальний) конституціоналізм як об'єктивне явище сучасної правової дійсності. *Підприємництво, господарство і право*. № 7. С. 150-153.

суспільства – інформаційного конституціоналізму¹⁷, економічного конституціоналізму¹⁸, екологічного конституціоналізму¹⁹ та ін.

Безумовно, що всі напрями дослідження конституціоналізму заслуговують на увагу та є проявом розвитку вітчизняної конституційно-правової науки та сучасної конституціоналістики. Водночас, деякі з них є дискусійними та викликають заперечення, що теж є позитивним, адже створює поштовх для подальших наукових розвідок та доктринальних дискурсів.

Отже, уявляється безспірним та навіть аксіоматичним висновок про те, що теоретично обумовленими та практично необхідними є подальші наукові дослідження особливостей українського конституціоналізму в сучасних умовах воєнного стану та майбутньої повоєнної відбудови України, а також дослідження інноваційних тенденцій розвитку його науково-практичної парадигми в контексті євроінтеграційних прагнень України та глобалізаційних викликів сучасного світу.

¹⁷ Костицький М.В., Бесчастний В.М., Кушакова-Костицька Н.В. (2022). Цифровий конституціоналізм: нова парадигма та перспективи розвитку в Україні. *Філософські та методологічні проблеми права. № 2 (24)*. С. 10 С. 9-26.

¹⁸ Олькіна О.В. (2021, травень). Економічний конституціоналізм: структурна характеристика. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», Т. 1. С. 268-270.

Савчин М.В. (2012). Економічний конституціоналізм і Конституційний Суд України. *Юридична наука. N. 4*. С. 32–43.

Решетняк Н.Б., Кузьменко О.В. Економічний конституціоналізм як міждисциплінарне вчення. (2023, березень). *Інтернет-конференції ХНУМГ ім. ОМ Бекетова*. URL: file:///C:/Users/user/Downloads/1.4.

¹⁹ Потапчук Г. (2022). Екологічний конституціоналізм: до питання про методологію пізнання (розуміння, визначення та дослідження). *Публічне право. № 4 (48)*. С. 38-53.